

andere hervormde voormannen ontbraken. Zij en vele anderen met hen wensten, zoals Pierson openlijk verklaarde, niet deel te nemen aan een door de antirevolutionairen (d.w.z. Kuiper) georganiseerde samenkomst. Van de tweede-kamerleden waren er twaalf aanwezig, onder wie vijf hervormden. De laatstgenoemden waren het die, met een tiental andere mannen en vrouwen, de door Kuiper enkele jaren later zo gewraakte dubbele namen droegen. Kampen was met drie docenten vertegenwoordigd – L. Lindeboom ontbrak –, de VU met zeven hoogleraren en een twintig studenten die als commissarissen van orde dienst deden. Daarnaast de mannen van Patrimonium, patroons en vooral de werklieden, die hier, zoals Kuiper in zijn openingsrede onderstreepte met 'Christenen uit hooger stand' zouden beraadslagen. Heel deze schare van ruim 500 mannen en vrouwen, met verschillende kerkelijke achtergrond en dito gedachten en verlangens ten aanzien van de sociale kwestie en invloed van arbeiders in partij en landsbestuur, moest Kuiper zoveel mogelijk op één lijn proberen te houden of te krijgen. Opnieuw zette hij in met een verwijzing naar Bilderdijk, Da Costa en Groen, maar nu zonder verder enige vermelding van zijn calvinisme of van 'kleine luyden', wél echter met een aanhaling van Beets. Sprekender was haast nog Kuipers woord aan het einde van het congres, nadat Pierson hem onder luid gejuich de hand gedrukt had: 'Protestantsche Christenen van Nederland, althans wat de sociale nooden betreft, vereenigt, zoo noodig hereenigt u!'⁵⁵ Politiek vertaald kon deze oproep, die direct aansloot bij het 'Da Costa-lied' van mei, niet anders betekenen dan: schaart u allen achter mijn partij! Het zou echter de laatste keer zijn, dat de antirevolutionairen zo betrekkelijk onverdeeld bijeen waren. Toen in 1894 de volgende deputatenvergadering samenkwam hadden tien van de twintig aftredende kamerleden – op Lohman na allen hervormd – reeds een stuk in omloop gebracht waarin zij verklaarden dat zij de lijn van Tak van Poortvliets ontwerp-kieswet niet zouden volgen.⁵⁶ Kuiper had evenwel intussen in de Gereformeerde Kerken van 1892 een steviger basis voor zijn streven gevonden.

55. *Proces-Verbaal van het Sociaal Congres*, Amsterdam 1892, 101, 135v., 565-580. A. Kuiper, *Het sociale vraagstuk en de Christelijke religie*, Amsterdam 1891, 6v., 26, 46. Voor de leden van Patrimonium verscheen een uitgave zonder aantekeningen en afwijkende paginering. Zie over de achtergrond van het congres vooral: H.J. Langeveld, 'Protestantsche Christenen van Nederland, vereenigt u – althans wat de sociale nooden betreft. Achtergronden, organisatie en resultaten van het Sociaal Congres van 1891', in: G.J. Schutte (ed.), *Een arbeider is zijn loon waardig*, 's-Gravenhage 1991, 103-141. Het door Langeveld (a.a., 122) opgemerkte onbevredigende in Kuipers rede valt nu beter te verklaren.

56. De Wilde, Smeenk, *Het volk ten baat*, 154.